

نقشه مفهومی آینده‌پژوهی در حوزه جوانان

شهریور ۱۳۸۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شناسنامه سند

عنوان:	نقشه مفهومی آینده‌پژوهی و آینده‌نگاری در حوزه جوانان
عنوان اصلی:	
ویرایش:	دوم
نویسندگان:	سیده زهرا اجاق
مشاوران:	ارسلان روحانی، مازیار عطاری، مهدی منوری، محمدرضا جهانگیر
ویراستار:	یاسر خوشنویس
تهیه کننده:	
سفارش دهنده:	
زمان تهیه:	شهریور ۱۳۸۵
پدید آورنده:	بنیاد توسعه فن آوران نور دانش (بنیاد توسعه فردا)

آدرس: خیابان کارگر شمالی، جنب پمپ بنزین، کوچه شهید اکبری، پلاک ۸
تلفن: ۷-۸۹۵۰۵۱۵ شماره: ۲۲۷۰۸۹۸۰ پایگاه اینترنتی: www.fardaorg.ir پست الکترونیک: info@fardaorg.ir

کلیه حقوق این مطلب متعلق به بنیاد توسعه فردا بوده و استفاده از مطالب آن با ذکر منبع آزاد میباشد. فایل الکترونیکی آن از سایت بنیاد به نشانی: www.farda.ir قابل دریافت است.

فهرست

۲	مقدمه
۲	۱ چارچوب مفهومی آینده پژوهی در حوزه جوانان
۲	۱,۱ جوانی و جوانان
۵	۱,۲ آینده پژوهی در حوزه جوانان
۶	۱,۳ روش مطالعه در گزارش حاضر
۹	۱,۴ گونه های مطالعات آینده در حوزه جوانان
۱۰	۲ جوانی به عنوان موضوع آینده پژوهی
۱۰	۲,۱ جوان در حوزه عمومی ایران
۱۱	۲,۲ جوانی و ارتباط بین جنسیتی
۱۳	۲,۳ علم در آینده
۱۴	۲,۴ اشتغال در آینده
۱۵	۲,۵ تغییر مفهوم تفریح و سرگرمی
۱۶	۳ جوانان به عنوان آینده نگران
۱۷	۳,۱ تکنیک های آینده نگری
۱۸	۴ جوانان به عنوان آینده پژوهان
۱۹	۴,۱ تاسیس رشته آینده پژوهی
۲۰	۵ جوانان به عنوان آینده سازان
۲۲	۶ جمع بندی
۲۳	۶,۱ پرسشهایی برای مطالعات آینده
۲۴	منابع

مقدمه

۱ چارچوب مفهومی آینده پژوهی در حوزه جوانان

۱.۱ جوانی و جوانان

عنصر کلیدی در زمینه آینده پژوهی در حوزه جوانان، مفهوم جوانی است. از این رو مناسب است که در ابتدا به ویژگیها و شاخصه های دوره جوانی و جوانان، خصوصاً در جامعه ایران به اختصار اشاره شود.

شاخصهای روانشناسانه جوانی

«روانشناسان، معمولاً سالهای ۱۷ یا ۱۸ تا ۳۰ سالگی را دوره جوانی می دانند و آن را مصادف با بلوغ کامل و ورود به دانشگاه و آشنایی کامل تر با فکر منطقی تلقی می کنند. از خصوصیات دیگر این دوره اقدامات جدی تر برای مقابله با دلواپسی، آشنایی بیشتر با حقوق و مزایا و تکالیف و مسئولیت اخلاقی، عضویت در اجتماع و به طور کلی پابرجا شدن عامل انگیزشی «خود» است.» (شرفی، ۱۳۸۱)

شاخصهای فرهنگ شناسانه جوانی

مفهوم جوانی، معانی ضمنی بسیاری را در برمی گیرد. این معانی را می توان هم به عنوان آسیب و با نگاه آسیب شناسانه تحلیل کرد و هم اینکه می توان فرصت هایی که به وجود می آورند را شناخت و در جهت استفاده از آنها کوشید. به هر حال جوانی خرده فرهنگی با ویژگی های خاص خود است. تاکید اصلی مقاله حاضر بر این جنبه هاست که در ادامه بیشتر بررسی خواهد شد..

جوانی ایرانی

جوانی، موضوعی برای هویت است. به این معنا که جوانی یکی از عناصر هویت بخشی به فرد است. به طوری که طبقه بندی فرد در یک گروه مشخص با مجموعه ای از خصایص و ویژگی های مشترک آن گروه را ممکن می سازد. در واقع جوانی از یک سو دربرگیرنده معانی خاصی است و از سوی دیگر نوعی متفاوت بودن را نشان می دهد. اما معانی ضمنی مستتر در جوانی ایرانی چه هستند؟ در جامعه ایرانی، مفهوم جوانی، معنای قدرت را القا می کند، این قدرت هم سیاسی و هم اجتماعی است. طبق گزارش سی آی اِ ساختار سنی جامعه ایران در سال ۲۰۰۶ میلادی را ۲۶/۱٪ تا ۱۴ سال،

۶۹٪ بین ۱۵ تا ۶۴ سال و ۹/۴٪ بالای ۶۵ سالگی تشکیل می دهند. (جدول ۱، ۱) همین آمار میانگین سنی کل در ایران را ۲۴/۸ سال نشان می دهد. (CIA, ۲۰۰۶) یعنی جامعه ای کاملاً جوان، در سن بازدهی و کارایی بالا.

Age structure:	۰-۱۴ □□□□□: ۲۶.۱٪ (□□□□ ۹,۲۰۴,۷۸۵/□□□□□□ ۸,۷۳۱,۴۲۹) ۱۵-۶۴ □□□□□: ۶۹٪ (□□□□ ۲۴,۱۳۳,۹۱۹/□□□□□□ ۲۳,۲۴۵,۲۵۵) ۶۵ □□□□□ □□□ □□□□□: ۴.۹٪ (□□□□ ۱,۶۵۳,۸۲۷/□□□□□□□□ ۱,۷۱۹,۲۱۸)
Median age:	total: 24.8 years male: 24.6 years female: 25 years
Sex ratio:	at birth: 1.05 male(s)/female under 15 years: 1.05 male(s)/female ۱۵-۶۴ □□□□□□: ۱.۰۴ □□□□□(□)/□□□□□□□□ ۶۵ □□□□□□ □□□ □□□□□: ۰.۹۶ □□□□□(□)/□□□□□□□□ total population: 1.04 male(s)/female

جدول ۱، ۱: ساختار سنی جامعه ایران (تخمین در سال ۲۰۰۶)

از سوی دیگر هویت ایرانیان با دین پیوند خورده است و تدین یکی از ویژگی های جوان ایرانی است. یک نگاه کلی به مطالعات انجام شده درباره جوانان، تفاوت آشکار نگاه فرهنگ غربی و غیر غربی به جوانی را نشان می دهد. «در جهان غرب، جوانی با خستگی نسبت به صنعت و پیشرفت پیوند خورده است و در جهان غیر غرب، به پیشرفت.» (عاملی، ۱۳۸۳) در فرهنگ های غیر غربی، جوان کسی است که در آینده زندگی می کند و آرمان بزرگی دارد.

در واقع در ایران، جوانی به شکل یک فراواقعیت مورد توجه قرار می گیرد. پدر بزرگ ها و مادر بزرگ ها جوانی را اکسیر مراد تلقی می کنند. شاید این حس نوستالژیک به خاطر پتانسیل ساختارشکنی موجود در جوانی است. قابل توجه است که بی توجهی به تمایل ساختارشکنی جوانی، باعث می شود تا جوان با نوعی سردمزاجی خواهان بیان متفاوت بودن و دیگری بودن خویش باشد. توجه به این امر لزوم افزایش انعطاف پذیری اجتماعی و اخلاقی جامعه ایران را نشان می دهد.

خرده فرهنگ جوانی

اساساً جوانی یک مقوله فرهنگی است و نه یک مقوله عام و بیولوژیک صرف. خرده فرهنگ جوانی نوع متفاوتی از «نمایندگی فرهنگی» را در جامعه ایران عهده دار است. اصطلاح خرده فرهنگ نشان می دهد که جوانی ضمن پذیرش جریان کلی و مسیر اصلی فرهنگ ایرانی، تفاوت و تمایزهایی هم دارد. اینکه جوان به موسیقی متفاوتی علاقه مند است، بیشتر به رابطه در خارج از حلقه خویشاوندی تمایل دارد و یا مثلاً غذای آماده^۱ را ترجیح می دهد، هم جنس متفاوت فرهنگی را نشان می دهد و هم می تواند به عنوان نوعی مقاومت اجتماعی تلقی شود.

اما بیان مذکور را نباید با نگاه یک جانبه و منفی به قضاوت نشست. خرده فرهنگ جوانی حاوی این معناست که جوان ضمن قرار داشتن در میان امواج اصلی اقیانوس فرهنگی جامعه، به ارزش های پنهانی یا جانبی خاصی هم توجه دارد که برایش مهم اند و دغدغه های جوانی را تشکیل می دهند. در ادامه سعی شده است تا به برخی از دغدغه های جوانی که لزوم توجه به آنها در آینده پژوهی اجتماعی ایران ضروری به نظر می رسند، پرداخته شود.

در این میان نکته ظریف اما قابل توجه، تمایز میان تفاوت و مقاومت در جوانی است. در واقع جوان گاه چنان طالب تفاوت می شود و بر موضوع خاصی تمرکز می کند که نوعی فرهنگ مقاومت در برابر ارزش های مسلط بزرگسالان می آفریند.

در مطالعات ارتباطاتی دو مفهوم صدا^۲ و خراش (سروصدا)^۳ وجود دارد. براساس آنچه ذکر شد، به نظر می رسد جوانی بیشتر به عنوان یک خراش اجتماعی شناخته می شود و همین نگاه ما را از شناخت جوانی و کنش موثر با آن باز می دارد.

باید توجه کنیم که جوان قدرت انتخاب زیادی دارد و همین ریشه گسست اجتماعی اوست. البته این مفهوم ربط مستقیمی با مدرنیته و سرمایه داری دارد؛ در جوامع سنتی، انتخاب ها یکی بود، چون کالاهای متفاوتی وجود نداشت. اما دنیای امروز در همه نقاط جهان کالاهای متفاوت و متنوعی عرضه می شود و همین قدرت انتخاب را بالا می برد. دقیقاً به همین دلیل است که در ایران هنوز مدرن نشده، جوانی با مفهوم ضمنی «مصرف کننده سر به هوای مد روز» شناخته می شود.

در این بین نمی توان از این واقعیت چشم پوشید که جوان با معنویت و فعالیت های خاصی از قبیل تحصیل و آشنایی با واقعیات گوناگون جهان، تفریح، روابط شخصی و اجتماعی مرتبط است و در فضاهای مختلف، جنبه های مختلفی از خود را نشان می دهد. از این رو به سادگی می توان دریافت

^۱ fast food

^۲ Sound

^۳ Noise

که جوان، یک واحد تعامل و تقاطع فرهنگهای متفاوت است و این در دنیای جهانی شده امروز، از اهمیت بسیاری برخوردار خواهد بود.

به نظر می رسد آنچه در خرده فرهنگ جوانی در همه فرهنگ ها قابل مشاهده است، به چالش کشاندن هر نوع اقتدار و اعتبار توسط سرزندگی و شادابی جوانی است. از همین روست که جوانی توان ایستادگی و استقرارطلبی در بستر متلاطم و متغیر دنیای مدرن امروز را دارد. بنابراین بی توجهی به پدیده جوانی و عدم تربیت و پرورش ذهن و نگرش آینده اندیشانه و آینده نگرانه در جوان ایرانی، امکان به دست گرفتن آینده را از جامعه ایرانی سلب می کند.

۱,۲ آینده پژوهی در حوزه جوانان

می توان از جمله فواید آینده پژوهی به کشف و آزمون دیدگاه های گوناگون نسبت به آینده های احتمالی اشاره کرد. طباطبائیان (۱۳۸۴) «داشتن یک آرمان برای آینده در اتخاذ سیاست ها، استراتژی ها و برنامه ها» را مفید می داند و دلیل آن را بالا بردن احتمال وقوع آینده مطلوب می داند.

باید توجه نمود که آینده به خودی خود شکل نمی گیرد، بلکه به اعمال انسان ها وابسته است. توجه به آینده های جایگزین به ما امکان می دهد که خود را برای چیزی که ممکن است رخ دهد آماده کنیم. در واقع ما وقتی به آینده پژوهی می پردازیم، می کوشیم تا با استفاده از روشهای علمی آینده های مطلوبی را شناسایی کنیم که از احتمال وقوع بالایی برخوردارند و در ادامه آن آینده را به مدیران و برنامه ریزان شناسانیم. از این رو است که آینده پژوهی می تواند ابزار مناسبی برای ایجاد اجماع نسبت به چشم انداز مطلوبی از آینده باشد.

برای نمونه، شناخت چگونگی روابط اجتماعی بین جنسیتی در ۱۰ سال آینده در ایران با روشهای علمی توسط آینده پژوهان اجتماعی و انتقال این نتیجه به برنامه ریزان و سیاستمداران، ضمن اینکه به مهیا کردن زمینه پذیرش و انجام تعدیل های مورد نظر می انجامد، امکان ایجاد چشم انداز مشترک نسبت به روابط بین جنسیتی در ۱۰ سال آینده را افزایش می دهد. شایان ذکر است که انعطاف اجتماعی و در اثر آن توازن اجتماعی و صرفه جویی در هزینه ها و انرژیهای اجتماعی از نتایج قابل دستیابی وفاق خواهند بود.

در مقابل چنانچه آینده پژوهی اجتماعی مورد غفلت واقع شود، آسیب های ناشی از فقدان شناخت و درک آینده و مواجهه ناگهانی و پیش بینی نشده با چالشها اثرات مخربی بر جامعه خواهد داشت و موجب هدر رفتن انرژیهای اجتماعی خواهد شد.

۱,۳ روش مطالعه در گزارش حاضر

حوزه مطالعه

آینده پژوهان بسته به حوزه و موضوع آینده پژوهی خویش، می توانند سه حوزه جغرافیایی را در نظر بگیرند:

- حوزه جهانی که تمام عرصه جهان را در بر می گیرد.
- حوزه محلی که کشور خاصی را شامل می شود.
- حوزه شخصی که مربوط به خویشتن فرد است.

لازم به ذکر است که اتخاذ هر یک از این حوزه ها، با لحاظ کردن موضوع مطالعه آینده پژوهی، حوزه زمانی را نیز مشخص می کند و حوزه های زمانی تعیین و تحدیدکننده حدود مطالعه هستند. در مطالعه حاضر، که جوانان موضوع مطالعه آینده پژوهی هستند، حوزه زمانی مورد توجه، هم شخصی و هم محلی است.

انواع رویکردهای آینده نگری

انسانها به روش های مختلفی می اندیشند و براساس بنیان فکری و تعلقات روحی و ذهنی که دارند، در مورد موضوعات قابل تفکر، رویکرد های گوناگونی اتخاذ می کنند. داود کمیجانی (۱۳۸۴) چهار رویکرد را بر می شمارد:

- رویکرد فلسفی

این رویکرد با تصور مدینه فاضله فلاسفه در ارتباط است. در این رویکرد، فیلسوفان در جستجوی جامعه و موقعیت ایده آل در آینده هستند.

- رویکرد علمی

در این رویکرد علم و فناوری به عنوان عوامل رشد و توسعه در نظر گرفته می شوند.

- رویکرد دینی

در این حالت، مبتنی بر ارزش های دینی و تعلقات ایدئولوژیکی مذهبی، نگرش آینده اندیشانه و تامل در مورد آینده در پیروان مذاهب ایجاد می شود.

- رویکرد ملی

در این رویکرد آینده پژوهان با گرایش ناسیونالیستی «سعی می کنند تا با محور قرار دادن منافع ملی به پیش بینی و تعیین عوامل موثر در ترسیم آینده سرزمین خود دست یابند.» (کمیجانی، ۱۳۸۴)

لازم به ذکر است که از میان رویکردهای فوق، رویکرد این گزارش در خصوص آینده پژوهی حوزه جوانان یک رویکرد علمی است.

روش های آینده پژوهی

روشهای آینده پژوهی در دو دسته روشهای ارزشی^۴ و روشهای اکتشافی^۵ جای می گیرند. در روشهای ارزشی، آینده پژوهان بر اساس هنجارها و ارزشها به ترسیم آینده های مطلوب می پردازند. در این روش اساساً آینده مطلوب محور مطالعه است و آینده پژوه با ارزیابی نیازها و گرایشات آن آینده مطلوب، به زمان حال و واقعیات و روندهای کنونی توجه می کند و مشخص می کند که چه تغییراتی باید در موقعیت و شرایط حال ایجاد کرد، تا به آن آینده دست یافت.

اما در روشهای اکتشافی، به آنچه که دوست داریم اتفاق بیفتد، توجه نمی شود بلکه آینده پژوهان برای مشخص کردن اینکه چه چیز یا چیزهایی ممکن است رخ دهند، به مطالعه و کنکاش زمان گذشته و حال می پردازند و جهت آینده را مشخص می کنند.

در این مقاله هرچند بیشتر موضوعات مطروحه به روش اکتشافی مطالعه شده اند، اما به روش ارزشی هم توجه شده است. به هر حال نکته مهم در آینده پژوهی در حوزه جوانان توجه به هر دو روش است و این امر حتی در مورد تربیت جوانانی که به پارادایم آینده پژوهی اهمیت دهند و به آموزش آینده نگاری به عنوان یکی از دانش های پایه ای زندگی بیندیشند، قابل توجه و تامل است. ضمن اینکه، بیان این نکته هم خالی از لطف نیست که آینده پژوهی را می توان با استفاده از روشهای کمی یا روش قضاوتی و از سوی دیگر با استفاده از روشهای کیفی انجام داد. در حالت اول، آینده ادامه گذشته در نظر گرفته می شود و همین امر خطای آینده پژوهی را افزایش می دهد. زیرا در این روش توجه چندانی به سرعت نوآوری ها نمی شود و آینده بیشتر بر مبنای آماری که به گذشته مربوط هستند، مطالعه می گردد. در روش قضاوتی، قضاوت ذهنی شخص کمی می شود. اما در روش کیفی به نظر خبرگان و کارشناسان اعتماد می شود. یعنی آنها براساس اطلاعات شخصی و قبلی خویش، شواهد و انتظارات خود از آینده را می گویند.

رنالیسم انتقادی، روشی برای مطالعه آینده

^۴ Normative methods

^۵ Explanatory methods

در این گزارش روش رئالیسم انتقادی^۶ برای مطالعه در نظر گرفته و پیگیری شده است. به نظر می رسد مناسب است ابتدا ویژگیها و مزایای این روش به طور خلاصه مورد بررسی قرار گیرد. موضوع کلیدی در مطالعات آینده پژوهی توضیح این نکته است که چگونه فرایندهای اجتماعی آینده تبیین می شوند و توضیح داده می شوند. در این مورد مهم است که آیا آینده پژوهان، ساختارهای اجتماعی را به عنوان نیروهای تغییردهنده اجتماع برمی شمارند و یا اینکه فرایندهای اجتماعی آینده را منتج از فعالیت آگاهانه افراد یا گروه ها می دانند؟

رئالیسم انتقادی قبل از آنکه یک نظریه اجتماعی باشد، فلسفه است، به عبارت دیگر توضیح بنیادی تری ارائه می دهد. در نظر رئالیست ها، جهان اجتماعی در سه سطح قابل شناسایی است. سطح «تجربی»^۷ که بر مشاهده متکی است؛ سطح «فعلی»^۸ که بر مشاهده پذیری یا مشاهده ناپذیری و تجربه پذیری یا تجربه ناپذیری رویدادها متکی است؛ و سطح «واقعی»^۹ که علاوه بر مبانی سطح فعلی، نیازمند درک مکانیسم های اجتماعی که قدرت های غیرقابل پیش بینی دارند، هم هست. (Kaboub, ۲۰۰۱) بل (۱۹۹۷) خاطر نشان می کند که رئالیسم انتقادی، نوعی از معرفت شناسی است که براساس آن همه ادعاهای دانش باید یکسان در نظر گرفته شوند. به عبارت دیگر برخلاف دیدگاه پوزیتیویستی، گزاره های مشاهده پذیر که در علوم دقیقه مورد توجه هستند، از لحاظ معرفت شناختی رجحانی بر گزاره های رشته های دیگر دانش مانند علوم اجتماعی، علوم دینی و هنر ندارند. هنگام استفاده از رئالیسم انتقادی در مطالعات آینده پژوهی، تنها جایگزینهای در حال گسترش گذشته، حال و آینده دارای اهمیت هستند و ارزیابی انتقادی این جایگزین ها. آینده را نمی توان در سطح تجربی مطالعه کرد و «آینده پژوهان تلاش زیادی می کنند تا پدیده های اجتماعی را به وسیله فرایند ارزشیابی و گسترش نقد جوامع موجود و درک گذشته این پدیده ها توضیح دهند.» (سوترن، ۱۹۹۷) با توجه به اینکه هدف آشکار بسیاری از آینده پژوهان، ایفای نقش در شکل دادن به آینده است، گفته های بالا اهمیت اتخاذ نگرش رئالیسم انتقادی در آینده پژوهی را نشان می دهند. از این رو رئالیسم انتقادی، معرفت شناسی صرف نیست بلکه می تواند برای آینده پژوهان کاربرد عملی هم داشته باشد.

^۶ Critical Realism

^۷ Empirical layer

^۸ Factual layer

^۹ Real layer

۱,۴ گونه‌های مطالعات آینده در حوزه جوانان

آینده جوانان را می‌توان به گونه‌های مختلفی مورد مطالعه قرار داد. در حالت اول می‌توان جوانی را به عنوان موضوع آینده‌پژوهی در نظر گرفت و جنبه‌های مختلف جوانی را در آینده بررسی نمود. در حالت دوم می‌توان به این نکته پرداخت که چگونه می‌توان آینده‌نگری را به عنوان یک مهارت عمومی برای زندگی به جوانان آموزش داد. در حالت سوم، جوانان به عنوان آینده‌پژوهان آینده در نظر گرفته می‌شوند. در این حالت طراحی رشته‌های تحصیلی مرتبط با مطالعات آینده موضوع اصلی مطالعه خواهد بود. در حالت نهایی به جوانان به عنوان آینده‌سازان نگاه می‌شود. به عبارت دیگر جوانان امروز هستند که آینده مطلوب را در عمل شکل خواهند داد. هر یک از این رویکردها به ترتیب در بخشهای بعدی گزارش بررسی می‌گردند.

۲ جوانی به عنوان موضوع آینده پژوهی

به نظر می رسد، می توان آینده تعامل جوانی با هر یک از بخشهای زندگی را به عنوان موضوع آینده پژوهی مطالعه نمود. همچنین باید توجه نمود که جوان علاوه بر نیازهای شناخته شده فعلی، نیازمندیهایی دارد که در طول زمان ایجاد می شوند و می توانند کاملاً نو و غیرقابل پیش بینی باشند. اما موضوعات کلی که پرداخت به آنها در مطالعات آینده پژوهی برجسته ترند و در این گزارش به طور اجمالی به آنها پرداخته خواهد شد، عبارتند از:

- جوان و حوزه عمومی
- جوانی و ارتباط بین جنسیتی
- علم در آینده
- اشتغال در آینده
- تغییر مفهوم تفریح و سرگرمی

در ادامه این بخش موضوعات فوق به ترتیب مورد بررسی قرار می گیرند.

۲,۱ جوان در حوزه عمومی ایران

از دیدگاه جان دیویی وقتی افراد با یکدیگر تعاملات اجتماعی دارند، حوزه عمومی شروع به شکل گیری می کند. چنین ارتباطات اجتماعی مهم اند، چون «تعامل بین دو نفر» می تواند پیامدهای غیر قابل تصویری بر «دیگران» داشته باشد. (Stormer-Galley, ۲۰۰۲)

هابرماس وجود گفتمان های گوناگون را شرط بقای حوزه عمومی می داند و در «ارتباط و تکامل جامعه» مفاهیم و گفتمان را از ابزارهای عقلانیت فرهنگی معرفی می کند. (بشیریه، ۱۳۸۱)

نانسی فریزر و کرای کالون از «حوزه های عمومی رقیب»^{۱۰} که شامل زنان یا سایر طبقات اجتماعی است، نام برده اند. (Stormer-Galley, ۲۰۰۲) براساس تاکید فریزر می توان گفت که با توجه به حضور جوانان در حوزه های عمومی رقیب می توان آنها را بخشی از حوزه عمومی به شمار آورد.

به نظر می رسد عنصر مشخصه حوزه عمومی، گفتمان است و می توان از نظر فریزر، برای نشان دادن حضور جوانان از طریق گفتمان در حوزه عمومی استفاده کرد.

^{۱۰} Counter publics

مفهوم دیگری که در این خصوص قابل توجه است، نظریه صدا^{۱۱} است. براساس این نظریه «صدا» در اشخاص و در متون، حضور دارد. پژوهشگران ارتباطاتی، اهمیت زیادی به صدای دیگران داده اند. بنابراین، یک رابطه مهم بین صدا و عامل^{۱۲} وجود دارد. از لحاظ فلسفی، صدای شخص یک توانایی ذاتی و ابتدایی مشترک بین انسانها در کل جهان است. (Mitra&Watts, ۲۰۰۲) در این بخش، توجه به نظریه صدا به منظور لحاظ کردن صدای جوانان به عنوان یک صدای قابل توجه است این نکته با توجه به ساختار جمعیتی ایران اهمیت بیشتری می یابد.

حوزه عمومی به عنوان فضای حد فاصل میان دولت و مردمی که در حوزه خصوصی و شخصی به سر می برند، مکان مشارکت سیاسی و اجتماعی افراد است و از اینجاست که قدرت سیاسی و اجتماعی جوانان در حوزه عمومی ایرانی روشن می شود. برحسب نظر آینده پژوهان، آینده پژوهی، مشاهده ساختارهای آینده در ساختارهای حال است. از این رو می توان ساختار سیاسی آینده ایران را براساس میزان مشارکت، نظرات، خواست ها و ایده آل های نسل جوان آینده پژوهی کرد.

البته با دیدگاه رئالیسم انتقادی که بنیان فلسفی این گزارش را تشکیل می دهد، تحول توأم با پیشرفت در حوزه عمومی ایرانی، به نگرش انتقادی جوانان و امکان ارائه گفتمان ها و شنیده شدن صدای منتقدانه آنها بستگی دارد و لازم به عنایت است که تحول در حوزه عمومی به شدت مرهون حضور در حوزه عمومی است.

از این رو به نظر می رسد که لازم است سیاستگذاران امکانات و تسهیلات حضور جوانان و مشارکت آنها در فعالیت های اجتماعی و سیاسی را فراهم کنند. از جمله تسهیلات لازم، ایجاد نهادهای حوزه عمومی یعنی اماکن گردآمدن افراد به دور یکدیگر و گفتگوی بدون ترس از پیامد ناخوشایند گفتمان است.

۲,۲ جوانی و ارتباط بین جنسیتی

در مطالعاتی که در مورد جوانی انجام شده است، معمولاً جوان فردی است مذکر، سفید پوست و غالباً طغیان گر. برای نمونه می توان به پژوهشهای مکتب مطالعاتی بیرمنگام که به مطالعات فرهنگی و روزمره می پردازد، اشاره نمود. این نکته به خوبی نشان دهنده این واقعیت است که جوانی موضوعی بیولوژیک نیست، بلکه بیش از هر چیز یک مقوله فرهنگی است.

^{۱۱} Voice

^{۱۲} Agent

اما در واقع جوانی مفهومی است که طبقات گوناگون اجتماعی و هر دو جنس را در بر می گیرد. عدم توجه به مقوله جوانی در جنس زن، به نادیده گرفتن نیازهای آنان، تغییر نگرش ها و خواست هایشان و نیز رخدادهای مرتبط با کنش توامان زن و مرد می انجامد.

نسبت جنسیتی در جامعه ایران حکایت از این دارد که همواره تعداد مردان به زنان بیشتر از یک بوده است. (نک. به جدول ۱,۱) اما این نکته نمی تواند باعث نادیده انگاشتن زنان جوان ایرانی گردد. در شرایط کنونی فضای اجتماعی ایران شاهد فعالیت و تولیدات فکری و صنعتی زنان جوان است. از سوی دیگر توجه به تعلیمات راستین مذهب اسلام، شرایط مناسب و سالمی را برای فعالیت زنان در اجتماع و حضورشان در حوزه عمومی فراهم می کند.

نکته قبل توجه دیگر، ارتباط بین جنسیتی در حوزه عمومی ایرانی است که به نظر می رسد نوید تغییر فرهنگی نوینی را می دهد؛ ضمن اینکه این تغییر، انعطاف پذیری فرهنگ سنتی ایرانی را نیاز دارد. با توجه به اهمیت توجه به این تحول در جامعه و فرهنگ ایرانی و پرداخت کمتر علمی به این موضوع، لازم است که در این گزارش به آن توجه بیشتری گردد.

یکی از مباحث اخلاقی و مذهبی در جامعه ایران، ارتباط زن و مرد با یکدیگر است. به ظاهر در ایران امروز شرایط فعالیت برای هر دو جنس مهیا است. در این شرایط به نظر می رسد لازم است که در حوزه عمومی، صدای هر فرد، صرف نظر از جنسیت او مورد توجه قرار گیرد. در چنین شرایطی برقراری ارتباط و حتی روابط صمیمانه ممکن است گریزناپذیر بنماید. اهمیت توجه به این شکل ارتباط از آنجاست که به نظر می رسد، به ارتباط زن و مرد با یکدیگر همچنان به عنوان یک تابو نگریسته می شود.

رابطه دوستانه دختران و پسران با یکدیگر از جمله روابط بین جنسیتی است که به نظر می رسد هنوز در ایران تعریف مشخص و محدوده معینی ندارد. طبق بررسی کتابخانه ای انجام شده، تاکنون درباره این موضوع، به شکل علمی و به عنوان یک موضوع ارتباطاتی و جامعه شناختی اثری منتشر نشده است. (اجاق، ۱۳۸۳) در سایت های اینترنتی، با سهولت بیشتری در این خصوص نوشته شده است، اما این نوشته ها عمدتاً بیان نظرات شخصی افراد است.

در بررسی های انجام شده، عمدتاً به روابط دختر و پسر در ایران به عنوان یک «آسیب اجتماعی» پرداخته شده است. افرادی مانند علی اصغر احمدی، محمد منصور نژاد، داود افضلی، رسول فرشادی مطالعات آسیب شناسانه در این حوزه انجام داده اند و تا کنون سه همایش آسیب شناسی روابط دختر و پسر، توسط ستاد مطالعات آسیب شناسی برگزار شده است.

در گزارش حاضر روابط بین جنسیتی از آن جهت حائز اهمیت هستند که هر یک از دو جنس، گفتمان متفاوتی را مطرح می کند. به عبارت دیگر خود، صدای متمایزی هستند و با صدای متمایزی خود را بیان می کنند. با توجه به این که از یک سو تعالیم اخلاقی سنتی به جدایی و فاصله زن و مرد تاکید دارند و از سوی دیگر، جنبشهای زنان و شرایط اجتماعی نوین، امکان حضور زنان و در نتیجه رخداد گفتمان زنانه و امکان بروز و شنیده شدن صدای زنان را فراهم کرده اند، به نظر می رسد جای آن هست که در مورد امکان وجود یک صدای جدید در جامعه ایران و عرضه یک گفتمان مشترک از سوی دو جنس در حوزه عمومی ایرانی، مطالعه شود. این مطالعه به خصوص با توجه به ترکیب و نسبت جنسیتی ایران معنادار است.

مطالعه انجام شده در مورد شکل رابطه در میان جوانان ایرانی (اجاق، ۱۳۸۳) نشان دهنده شکل گیری نوع جدیدی از رابطه بین جنسیتی است که نه در قالب روابط سنتی زن و مرد جا دارد و نه می توان آن را در قالب روابط لجام گسیخته زن و مرد قرار داد. این شکل رابطه به شکل یک صدای نوین متولد شده است. مطالعه مذکور که با روش مصاحبه عمیق انجام شده است، نشان می دهد که موضوعات گفتگوی افراد وقتی که یک یا دو طرف گفتگو دختر است، جدی تر می شود.

در عین حال در این حالت، گفتگوها گستره وسیعی از موضوعات را شامل می شوند و تبادل عاطفی در حد و مرزی است که طرفین آسیب نبینند. شاید بتوان گفت جوانان ایرانی ضمن وارد کردن این گفتمان جدید به حوزه عمومی ایرانی، قصد حمله ناگهانی و خرد کردن مرزهای ارائه شده توسط سنت را ندارند و هدفشان خلق نوع جدیدی از رابطه بین جنسیتی است که با سایر اشکال موجود یکسان نیست.

۲,۳ علم در آینده

ما هر روز منتظر پیشرفت جدیدی در علوم هستیم و به نظر می رسد که آینده تفاوت بسیاری با حال خواهد داشت. در این میان علوم مختلف، موقعیت متفاوتی خواهند داشت. علوم طبیعی در جریان رشد خود تغییرات زیادی به وجود خواهند آورد و به کمک یافته های خود، گذشته را محو خواهند کرد و قوانین جدیدی خواهند آفرید. از سوی دیگر با کشفیات علمی جدید، امکان ظهور رشته های علمی جدیدی ظهور خواهند کرد.

علوم اجتماعی (مانند جامعه شناسی، روانشناسی، اقتصاد) به طور کلی رشته های جدیدی نیستند و قدمت آنها در نهایت به قرن ۱۹ بازمی گردد. در حال حاضر علوم اجتماعی به مدرنیته و زمان حال

توجه بیشتری دارند و رویکرد آنها مطالعه مسائل و موضوعات جاری جامعه است، اما در شرایط ایجاد شده، این علوم هم رو به جلو و آینده خواهند نگریست.

اما علوم انسانی وضعیت خاصی دارند و خواهند داشت، چون ویژگی علوم انسانی گذشته گرایی آن است. به خاطر همین ویژگی، علوم انسانی برای باقی ماندن در آینده و یافتن نقش محوری در آینده ناچارند که تغییرات زیادی بپذیرند و به زمان توجه کنند.

کارلوس هرناندز و راشمی مایر معتقدند که علوم انسانی برای اینکه بتوانند در آینده نقش محوری بیابند، لازم است که «حال» و ریشه های شکل گیری آن را بشناسند و آنچه را که به وسیله این تکاپوها به دست می آورند، «برای کشف مسیر نوین بشریت به کار گیرند». او گام بعدی علوم انسانی را آزاد سازی قوه تخیل می داند تا بدین وسیله بتوانند با احتمالات مختلف بازی کنند و آینده های متعدد قابل انتخاب را تعریف کنند.

اما ارتباط این بحث با حوزه جوانان در دو بخش می تواند بیان شود. نخست اینکه لازم است که جوانان روش تفکر علمی خود را براساس تحولات ممکن در رشته های علمی در آینده تغییر دهند و لازم است که سیستم آموزشی مطابق این تغییرات به آموزش جوانان مبادرت نماید. از سوی دیگر جوانان باید فعالیت های پژوهشی و علمی خود را با توجه به تغییرات آینده، در این راستا انجام دهند. نکته اخیر لزوم برنامه ریزی برای رصد و آینده نگاری در علوم مختلف را گوشزد می نماید.

۲,۴ اشتغال در آینده

با توجه به اینکه ما در دنیایی زندگی می کنیم که در حال تغییر دائمی است، می توان گفت اشتغال در آینده با چالشهایی ناشی از این وضع مواجه خواهد شد. به هر حال ما در دنیایی زندگی می کنیم که در آن فناوری، قدرت اقتصادی می آورد، توسط اطلاعات تغذیه می شود و از دانش تبعیت می کند. از سوی دیگر به نظر می رسد فناوری به تجهیزات جدیدی منجر خواهد شد، ارتباطات سریع تر خواهد گشت و در نتیجه کار و مهارت ها بازتعریف و تجدید سازمان خواهند شد.

به نظر می رسد، جامعه آینده ما جامعه ای دانش بنیان خواهد بود. در چنین جامعه ای، تفکر، ایده پردازی و خلاقیت اهمیت بسیاری خواهند داشت. در همین راستا مشاغل جدیدی هم ایجاد خواهند شد. در مشاغل جدید، تفکر اهمیت بنیادین خواهد داشت.

آینده تحولات را کسانی رقم خواهند زد که با ابداع و خلاقیت مسیر تغییرات را تعیین کنند؛ از این رو ایده پردازی و تشکیل محلی برای جمع آوری ایده ها از ویژگی های اشتغال در آینده خواهند بود.

به همین خاطر لازم است که جوانان به پرورش همه استعدادهای خود و به ویژه ایده آوری، خلاقیت و نوآوری توجه کنند. با توجه به این نکات به نظر می رسد موفقیت در بازار کار در آینده بیشتر از حال به توانایی تفکر نیاز دارد. از سوی دیگر می توان گفت، با توجه به این تغییرات، درآمد افراد هم به توانایی تفکر و ایده پردازی بستگی خواهد داشت.

اهمیت توجه به این رخدادهای در آینده برای جوانان ایرانی بیشتر از این جهت است که موضوعات متحول کننده را بیابند و سوژه هایی برای تفکر پیدا کنند. به خصوص اینکه لازم است بخشی از ظرفیت های مشاغل آینده را، شغل هایی پر کنند که به رصد کردن افکار جدید و ایده های نو در سطح جهان بپردازند.

۲,۵ تغییر مفهوم تفریح و سرگرمی

تفریح و سرگرمی در ایران امروز در حال تغییر معناست. به نظر می رسد تفریح و سرگرمی در حال مهم شدن برای ایرانی ها و به خصوص جوانان است. از سوی دیگر تغییرات ممکن در جهان آینده، امکان تفریحات و سرگرمی های نو و جدیدی را فراهم خواهد آورد. از این رو بدیهی است که مفهوم تفریح و سرگرمی در ایران تغییر خواهد کرد.

این تغییر از آن جهت مهم می نماید که به تغییر در فرهنگ ما منجر خواهد شد. شرکت های بزرگی در جهان، از توانایی های فکری و علوم گوناگون بهره می گیرند تا امکانات تفریحی جذاب تری ایجاد کنند. برای این منظور با هم رقابت می کنند؛ و نیز می کوشند تا نیازهای جدیدی خلق کنند؛ و از تبلیغات استفاده می کنند تا زودتر به سود برسند.

به نظر می رسد ایرانیان هم در حال تغییر روش زندگی و محاسبه هزینه هایی برای تفریح و سرگرمی هستند. تفاوتی که نسبت به گذشته ایجاد شده است در نگرش ایرانیان نسبت به این مقوله است. به طوری که دیگر هزینه صرف شده برای تفریح و سرگرمی اسراف یا خرج اضافی تلقی نمی شود. جوانان به لحاظ دوره سنی و نیازها و اقتضائات خاص این دوره تاثیر بیشتری در این تغییر دارند. اهمیت این مقوله در ایجاد تغییر در ساختارهای فرهنگی ایران، ضمن اینکه اهمیت آینده پژوهی را روشن می کند، امکان پیش بینی چگونگی تغییرات فرهنگی در آینده را بیشتر می نماید. مطالعات آینده باید ضرورت این موضوع را برای جوانان تشریح نمود که هم ذهن و اندیشه خود را برای مواجهه با این تغییرات آماده سازند، هم در طبقه بندی و رده بندی نیازها دقت بیشتری کنند و نیز اینکه نیازهای واقعی و کاذب را تشخیص دهند و برای ارضای مناسب آنها آمادگی و امکانات مناسبی تهیه کنند.

۳ جوانان به عنوان آینده‌نگران

اگر بپذیریم که هرچند گذشته را نمی‌توان عوض کرد، اما آینده در دستان ماست، اهمیت توجه به آینده پژوهی در نظام آموزشی جوانان روشن می‌شود. به نظر می‌رسد یکی از زیرساختهای فکری برای پذیرش دیدگاه آینده پژوهی غلبه بر تفکر تقدیرگرایانه و باور به توان تاثیرگذاری بر رخدادهای آینده است؛ برای این منظور ضروری است روندهای فعلی را بشناسیم و نقاط ورود و تاثیرگذاری بر روندها را بیابیم.

مشاهده دنیای امروز نشان می‌دهد که جهان در حال تغییر سریع و رو به رشدی است. به نظر می‌رسد جوامع آینده، جوامع دانش بنیان خواهند بود و محل کار کارکنان آینده، بیش از امروز ماشینیزه خواهد بود، از این رو لازم است جوانان امروز، توانایی حل مسائل و مشکلات را پیدا کنند تا بتوانند در آینده زندگی فعالانه ای داشته باشند.

یکی از روشهای توانمند کردن جوانان برای حل مسائل دنیای آینده، توجه به این مهم در فرایند آموزش است. اینکه جوانان از هم اکنون تفکر خلاقانه و منتقدانه را بیاموزند، آن را درباره آینده به کار برند و بدانند که نقش آنها در شکل دادن به آینده با توانایی تفکر خلاقانه و منتقدانه آنها مرتبط است. بنا به گفته الن کای «بهترین راه برای پیش بینی آینده، آفرینش آن است».

می‌توان گفت جوانان باید یاد بگیرند که منطقی و خلاقانه بیندیشند، مسائل را حل کنند، اطلاعات را مدیریت، اصلاح و بازیافت کنند و به طور موثری ارتباط برقرار کنند. با مسلط شدن بر مهارت های حل مسئله، جوانان برای یک جامعه دانش بنیان و محل کار ماشینیزه آماده خواهند شد.

آینده نگری، می‌تواند توانایی های زیر را در دانش آموزان افزایش دهد:

- سواد اطلاعاتی: توانایی یافتن، ارزیابی کردن و استفاده کردن از اطلاعات به طور مناسب
- سواد فرهنگی: شناخت و ارزیابی تنوع افراد و فرهنگ ها
- آگاهی جهانی و فراگیر: درک و شناخت نسبت ها و روابط متقابل دولت های ملی، شرکت های چند ملیتی و افراد در سراسر جهان
- قابلیت انطباق و انعطاف پذیری: توانایی مدیریت پیچیدگی ها
- کنجکاوی، خلاقیت و ریسک پذیری: کاربرد «علاقه به دانستن» به عنوان انگیزه برای یادگیری مادام العمر.
- خلاقیت: استفاده از قدرت تخیل برای توسعه چیزهای جدید و بدیع

- تفکر سطح عالی^{۱۳}: فرایند حل خلاقانه مسئله که به استدلال، حدس، اظهار نظرات متفکرانه، قضاوت و نتیجه گیری منجر می شود.
- تشریک مساعی: توانایی همکاری موفقیت آمیز در یک گروه
- مهارت های همکاری و بین فردی: توانایی تعامل آسان و روان با همدیگر و کار کردن با یک یا چند نفر برای دستیابی به هدف
- منطق ژرف: ظرفیت تفکر منطقی به منظور یافتن یا استخراج نتایج
- سواد بصری: توانایی کشف رمز، تفسیر و بیان عقاید با استفاده از تصاویر، نمودارها، نمودها، نقشه ها، گراف ها و فیلم ها
- توانایی اولویت بندی، طراحی و مدیریت نتایج
- استفاده موثر از ابزارهای مناسب جهان واقعی و فرآورده های با کیفیت بالا

۳,۱ تکنیک های آینده نگری

مساله قابل توجه در این زمینه اینست که تکنیکهای آینده نگری چه تفاوتی با تکنیکهای آینده پژوهی دارند. برای نمونه، روش دلفی بر نظرات متخصصین استوار شده است، آیا می توان تکنیکی مشابه با روش دلفی برای جوانان طراحی نمود؟ به عنوان نمونه ای دیگر، یه نظر می رسد روشهای سناریو نویسی و ماتریس اثرات متقابل می تواند برای هدایت توجه جوانان به روابط علی و معلولی و بر هم کنش عوامل مختلف مناسب باشند. در عین حال باید تغییراتی در روشهای مذکور به وجود آید تا با سطح اطلاعات و دانش عموم جوانان تناسب بیشتری پیدا کند. به هر حال به نظر می رسد بهتر است فنون و تکنیک های آینده پژوهی با ارباباتی ساده، روان و قابل فهم به جوانان، آموزش داده شود. این آموزش هم می تواند به عنوان واحدهای درسی در آموزش رسمی و هم به شکل آموزش فوق برنامه باشد.

^{۱۳} Higher – order thinking

۴ جوانان به عنوان آینده پژوهان

پیش بینی می شود و دور از انتظار نیست که جامعه آینده بیش از هر زمان بر علم و دانش مبتنی باشد. در این میان تعریف مرتبط با جامعه در حال توسعه ایران، توسعه جامعه دانش محور (دانش بنیان) است. توسعه جریانی چند بعدی است که برای دستیابی به آن لازم است که همه ابعاد در تعادل با هم رشد کنند. توسعه با تغییر همراه است و دستیابی به توسعه مستلزم تغییر در ساختارهای اجتماعی و طرز تفکر و نگرش مردم است.

دانش را نیز می توان، دانایی درباره طبیعت، کنجاوی و پاسخ چپستی و کجایی حقیقت و یا مجموعه تفکرات، هوشمندی ها و توانمندی های افراد دانست. در اینجا منظور از توسعه دانش محور نه عبارت کلی توسعه مبتنی بر دانش، بلکه به طور مشخص توسعه ای در همه ابعاد است که رکن اصلی آن دانش و دانایی است. در این حالت از توسعه، تحولات در همه ساختارها و زیرساخت ها براساس دانش و دانایی است. اما از میان دلایلی که دستیابی امکان ظهور جامعه دانش محور را افزایش می دهند، می توان مجموعه عوامل زیر را نام برد:

- جهانی شدن
- افزایش روزافزون ارزش دانش در فعالیت های اقتصادی و اجتماعی
- پررنگ شدن نقش دانش در تولید ثروت
- تجاری شدن دانش
- رشد تقاضا برای دانش
- افزایش نقش نرم افزار در همه ابعاد فعالیت های اجتماعی

با عنایت به اینکه جامعه دانش محور، جامعه ای است که هستی و وجودش به دانش حاصل از تحقیق و پژوهش بستگی دارد، یافتن موقعیت و منزلت اجتماعی مطلوب در چنین جامعه ای نیازمند شناخت ارزش های جامعه دانش محور و ارتقای توانمندی های مرتبط برای به سر بردن و یافتن موقعیت ایده آل در چنین جامعه ای است.

یکی از زیرساخت های شکل گیری یک جامعه دانش محور، تربیت نیروی انسانی دانش محور است. به این معنا که لازم است افراد به منظور آماده شدن برای زندگی در جامعه دانش محور باید توانایی تولید دانش و تبدیل دانش به نوآوری را داشته باشند. متأسفانه به نظر نمی رسد مدارس و دانشگاه ها در ایران، در حال حاضر افرادی با چنین توانمندی هایی تربیت کنند.

نمی توان این ناتوانی و عدم قابلیت را به سادگی برگردن سیستم آموزشی کشور انداخت. بلکه نظام اجتماعی و فرهنگی مشتمل بر سنن، آداب و رسوم، ساختار خانواده، روابط انسانی و از این قبیل بر سیستم تربیتی موثر هستند و مجموعه این عوامل است که در شکل گیری توانمندی های لازم برای زندگی در جامعه دانش محور نقش دارند.

به طور اساسی، تغییر ساخت اجتماعی از جامعه سنتی به مدرن یا از جامعه صنعت محور به جامعه دانش محور نیازمند تغییر تفکر و نگرش انسان های آن جامعه است. از این رو آینده پژوهی به لحاظ فراهم آوردن امکان شناخت آینده، ویژگی ها و نیازمندی های آن در حوزه جوانان اهمیت بسیاری دارد و می توان از آن برای شناخت لزوم تغییر و فهم جهت تغییر استفاده کرد. اما دقیقاً همین نکته اهمیت انعطاف پذیری اجتماعی و فرهنگی و توانمند شدن برای زیستن بر بستری متحول و متغیر را نشان می دهد.

۴,۱ تاسیس رشته آینده پژوهی

مطالعه و برنامه ریزی برای تاسیس و توسعه رشته آینده پژوهی در ایران می تواند قدم موثری برای توسعه جامعه دانش محور باشد. براساس پیمایش انجام شده توسط بنیاد توسعه فردا (جهانگیری و منوری، ۱۳۸۴) «حدود ۵۰ دانشگاه در سراسر جهان دوره های گوناگون و متنوعی را در زمینه مطالعات آینده، ارائه می دهند که بیش از ۶۰٪ آنها در دروه های بالاتر از کارشناسی ارائه می شوند.»

این مطالعه نشان داده است که بیش از ۳۷٪ مراکز آموزشی آینده پژوهی در اروپا قرار دارند و بعد آمریکای شمالی و مرکزی ۲۸٪ و ۲٪ این مراکز در آفریقا قرار دارند. در ۱۴٪ موارد هم دانشگاه ها دانشکده ای خاص آینده پژوهی تاسیس کرده اند.

در عین حال باید توجه نمود که تاسیس این رشته به تنهایی موجب رواج تفکر آینده اندیشی در میان نخبگان و مدیران جامعه نخواهد شد. عناصر فرهنگی و اجتماعی متعددی در این زمینه دخیل هستند که می توانند بر تربیت آینده پژوهان جوان متخصص تاثیرگذار باشند.

۵ جوانان به عنوان آینده‌سازان

توجه به و مطالعه نظرات و عقاید جوانان به عنوان آفرینندگان آینده، در مطالعات آینده پژوهی قابل توجه است. در واقع، توجه آینده پژوهی به جوانان نه تنها به عنوان سوژه ای برای مطالعه بلکه به عنوان منبع اطلاعات و راهی برای شناخت آینده هم هست.

برای بهره بری از این امکان لازم است تا نگرش خود نسبت به جوانان را مشخص کنیم. اینکه آیا برای ما «جوان» و «جوانی» تنها یک طبقه بندی سمبولیک و ارزش گذاری سنی است یا اینکه نوعی جداسازی و مستعمره سازی است؟ آیا به لحاظ فرهنگی به وابستگی متقابل، مشارکت فعال و اعطای حق رای موثر به جوانان در ساخت اجتماعات بهتر در آینده، اهمیت می دهیم یا سکوت و انفعال جوانان را ترجیح می دهیم؟

در دو جدول زیر سعی شده تا در یک نگاه کلی نشان داده شود چگونه می توانیم نسبت به آنچه که جوانان درباره آینده می گویند، اهمیت قائل شویم. جدول ۵,۱ برگرفته از واکنش های رایج و متداول نسبت به افکار و ایده های جوانان است و نشان می دهد که هر واکنش، ناشی از چه نگرش و نوع نگاه نسبت به افکار و عقاید آنهاست.

واکنش های مرسوم ناشی از نوع نگاه	نوع نگاه نسبت به افکار جوانان
حسابگرانه و کالانگارانه	بازاری
تخلیه روانی	ترس های اخلاقی ایجاد شده توسط نسل مسن تر
بافتار شکنی	وانهادن و ترک روابط قدرت نامرئی (مانند طبقه اجتماعی، جنس و...)
مداوا کردن	پزشکی کردن مسائل جوانان
مقابله با اهریمن و اهریمن صفتی	جرم لحاظ کردن مسائل جوانان
نفی شهروندی و انتظار فعال	شهروند منفعل

جدول ۵,۱: انواع رایج نگاه به افکار جوانان و واکنشهای ناشی از هر یک

در جدول ۵,۲ افزون بر معرفی واکنش مطلوب در برابر بیان افکار، عقاید و نظرات جوانان، چگونگی و روش عملی واکنش مطلوب نامبرده هم آورده شده است. براساس این جدول در برخورد با مسائل جوانان، می توان واکنشی دلسوزانه، آمرانه و خیرخواهانه یا حتی نصیحت گویانه داشت اما به نظر می رسد، مشارکت و همراهی با آنها مطلوب تر است.

چگونگی واکنش مطلوب قابل جایگزین	نوع واکنش مطلوب به افکار بیان شده جوانان
باسوادی انتقادگری	مقاومت در برابر کالایی شدن
گوش کردن فعالانه	واکنش غم خوارانه و دلسوزانه
مشارکت	واکنش پدرمابانه
نگاه کل گرایانه و چند جانبه	نگاه یک جانبه گرایانه
دعوت به مشارکت	بیماری جلوه دادن
ایجاد آینده های غیر خشن	تاکید بر انسانیت و اصول انسانی
شهروندی فعال	توجه به حقوق و نیازهای نسلهای حاضر و آینده

جدول ۵،۲: واکنشهای مطلوب در برابر افکار جوانان

علاوه بر این باید به این نکته توجه نمود که پیگیری و اجرای برنامه هایی که بر مبنای مطالعات آینده پژوهی طراحی می شود، کاملاً وابسته به مشارکت نیروهای فعال جامعه است. این نیروها را طی چند سال آینده تقریباً به طور کامل جوانان امروز تشکیل خواهند داد. از این رو کسب وفاق جوانان در مورد نتایج مطالعات آینده پژوهی و تصاویر مربوط به آینده های مرجح کاملاً ضروری است. در صورتی که چنین وفاقی شکل نگیرد، نمی توان نسبت به موفقیت برنامه های مبتنی بر مطالعات آینده پژوهی انجام شده چندان امیدوار بود.

۶ جمع بندی

موضوع آینده پژوهی در حوزه جوانان را می توان از ابعاد مختلفی مورد بررسی قرار داد. در یک نگاه کلی می توان گفت که از آنجا که جوانان در آینده تمامی امور کشور را در دست خواهند گرفت، هر مطالعه ای درباره آینده لاجرم به حوزه جوانان وابسته است. اما برای مطالعه دقیقتر باید ارتباط مذکور را در حوزه های مختلف دسته بندی نموده و بررسی نمود. در این گزارش آینده پژوهی در حوزه جوانان از چهار جنبه زیر مورد توجه قرار گرفت:

- جوانی به عنوان موضوع آینده پژوهی
- جوانان به عنوان آینده نگران
- جوانان به عنوان آینده پژوهان
- جوانان به عنوان آینده سازان

به نظر می رسد جنبه های مختلف تعامل جوانان با دیگر حوزه های جامعه و همچنین جنبه های مختلف زندگی جوانان می توانند موضوعات مناسبی برای مطالعات آینده پژوهی باشند. در این گزارش موضوعات جوان و حوزه عمومی، رابطه بین جنسیتی، علم در آینده، اشتغال در آینده و تفریح و سرگرمی در آینده به عنوان موضوعاتی برای آینده پژوهی در حوزه جوانان مورد بررسی اجمالی قرار گرفتند. بررسی دقیق هر یک از این موضوعات به تحقیق ویژه ای نیازمند است.

از سوی دیگر آینده نگری مهارتی همواره ضروری برای انسانها بوده است. اهمیت این مهارت در جوامع امروزی که سرعت تغییرات بیشتر از گذشته شده است، بیش از پیش لمس می شود. تکنیک های آینده نگری و نحوه آموزش آنها به جوانان باید به طور تخصصی مورد مطالعه قرار گیرد. همچنین آینده پژوهان آینده جامعه از میان جوانان امروز بر خواهند خاست. تاسیس و توسعه رشته آینده پژوهی در کشور و توجه به تحقیقات در این زمینه برای تربیت نسلی از متخصصان بومی آینده پژوهی اهمیت بسیاری دارد.

اما تمامی تحقق آینده مطلوب در دستان جوانان امروز است. این نکته ما را وا می دارد تا به جوانان به عنوان آینده سازان نگاه کنیم، از این رو باید با افکار و اظهارنظرهای ایشان به نحوی سازنده تعامل نماییم. علاوه بر این کسب وفاق جوانان در مورد برنامه های آینده اهمیت بسیار زیادی دارد.

۶.۱ پرسشهایی برای مطالعات آینده

در پایان فهرستی از پرسشهایی که می‌توانند در ادامه مطالعات مورد توجه قرار گیرند، مطرح شده است. پرسشها در ادامه مباحث طرح شده در بخشهای گزارش و به ترتیب فصول گزارش تنظیم شده اند:

بخش اول: چارچوب مفهومی آینده پژوهی در حوزه جوانان

- ویژگیهایی دوره جوانی که در مطالعات آینده پژوهی حوزه جوانان اهمیت بیشتری داشته و باید به شکل دقیقتری بررسی گردند، کدامند؟
- شاخصها و ویژگی های خرد فرهنگ جوانی در جامعه ایران کدامند؟ کدامیک از این بر مطالعات آینده پژوهی حوزه جوانان در ایران تاثیر بیشتری خواهند داشت؟
- کدامیک از روشهای موجود در آینده پژوهی تناسب بیشتری برای استفاده در مطالعات آینده پژوهی اجتماعی در حوزه جوانان دارند؟

بخش دوم: جوانی به عنوان موضوع آینده پژوهی

- چه جنبه هایی از زندگی جوانان می تواند موضوع آینده پژوهی قرار بگیرد؟ از این میان کدامیک اولویت بیشتری برای جامعه کنونی ایران دارند؟

بخش سوم: جوانان به عنوان آینده نگران

- تکنیک های آینده نگری مناسب در حوزه جوانان کدامند؟
- روشهای مناسب برای آموزش آینده نگری به عموم جوانان چیستند؟

بخش چهارم: جوانان به عنوان آینده پژوهان

- راهکارهای مناسب برای ترتیب نسل بعدی آینده پژوهان بومی چیست؟ تاسیس رشته در این میان تا چه اندازه نقش دارد؟

بخش پنجم: جوانان به عنوان آینده سازان

- نوع نگاه و واکنش نسبت به جوانان چگونه میزان تاثیرگذاری آنها را بر آینده کشور تحت تاثیر قرار می دهد؟
- راهکارهای مناسب برای بهینه سازی نقش جوانان در آینده سازی چیستند؟

منابع

منابع فارسی

۱. عاملی، سعید رضا، ارتباطات بین فرهنگی، جزوه در سی؛ داز شگاه تهران، داز شکده علوم اجتماعی.
۲. شرفی، محمد رضا، جوان و بحران هویت، انتشارات سروش، ۱۳۸۱.
۳. بشیریه، حسین، اندیشه های مارکسیستی در تاریخ اندیشه های سیاسی در قرن بیستم، نشر نی، ۱۳۸۱.
۴. اجاق، سیده زهرا، رابطه بین جنسیتی؛ صدای نوین در حوزه عمومی ایرانی، تحقیق واحد درسی، ۱۳۸۳.
۵. هرناندز، کارلوس و راشمی مایر، بیتا، یادگیری برای هزاره نوین، چالش های آموزش در قرن بیست و یکم، انتشارات موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، ۱۳۸۳.
۶. جهانگیری، محمدرضا و منوری، مهدی، پیمایش ر شته آینده پژوهی در جهان، اندیشه شکده تدبیر فردا - بنیاد توسعه فردا، ۱۳۸۵.
۷. کامیجانی، داود، طرح پیشنهادی پژوهشی بررسی مبانی نظری آینده پژوهی دینی و غیردینی، ۱۳۸۴.
۸. طباطبائیان، سید حبیب اله، ماهنامه علمی، تخصصی، خبری تاوا، شماره ۲۵، خرداد ۱۳۸۵.

منابع انگلیسی

۱. Bell, W. , Foundation of Futures Studies, Volume 1, Transaction Publishers: New Jersey, 1997.
۲. CIA, **The fact book of Iran**, <http://www.cia.com>, 2006.
۳. Hutchinson, F., **Valuing Young People's Voices on the Future as if They Really Mattered**, University of Western Sydney, 1997.
۴. Mitra A., Watts, E., **Theorizing Cyberspace: The idea of Voice applied to the internet discourse**. Wake Forest University ,USA, 2002.
۵. Kaboub, F, **Roy Bhaskar's Critical Realism, A Brief Overview and a Critical Evaluation**, university of Missouri, Kansas city (UMKC), <http://f.students.umkc.edu/fkfc8/BhaskarCR.htm>, 2001.

۶. Southern, A., **Method in Futures Studies: The Value of Critical Realism**, World Futures Studies Federation, XV World Conference. Brisbane, Australia, 1997.
۷. Stormer-Galley, J., **New Voices in the Public Sphere: Political Conversation in the Internet Age**, University of Pennsylvania. 2002.